

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในบรรดาสื่อมวลชนหลักที่มีอยู่ในประเทศไทย อันได้แก่ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วิทยุ และภาพยนตร์ โทรทัศน์ถือได้ว่าเป็นสื่อมวลชนที่มีศักยภาพสูง ทั้งนี้เนื่องจากโทรทัศน์เป็นสื่อที่สามารถเข้าถึงผู้ชมซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ได้ทุกหมู่เหล่า ครอบคลุมพื้นที่ที่อยู่อาศัยเกือบทั้งประเทศ มีความรวดเร็วในการนำเสนอ สดใหม่ รวดเร็ว ทันต่อเหตุการณ์ ที่สำคัญคือ เป็นสื่อที่สามารถรับรู้ได้โดยประสาทสัมผัส 2 ทาง คือ สัมผัสทางตาและสัมผัสทางหู

ข้อแตกต่างระหว่างการรับสื่อด้วยประสาทสัมผัสที่ต่างกัมนั้นคือ สำหรับการรับสื่อประเภทสิ่งพิมพ์ด้วยการมองเห็นด้วยตานั้น หากผู้รับสารไม่รู้หนังสือก็จะไม่สามารถเข้าใจถึงสารที่อยู่ในสื่อสิ่งพิมพ์นั้น ส่วนสื่อที่ใช้ประสาทสัมผัสทางหู คือ การได้ยินเสียง เช่น ในสื่อวิทยุ นั้น หากผู้รับสารฟังภาษานั้นไม่ออก ก็จะทำให้ไม่เข้าใจในสารที่ได้รับเช่นกัน หรืออาจทำให้เกิดการตีความหมายของสารที่ได้รับผิดไปจากจุดมุ่งหมายที่ผู้ส่งสารต้องการได้ ดังนั้นคุณสมบัติของการมองเห็นด้วยภาพและได้ยินเสียงไปพร้อมๆกันของสื่อโทรทัศน์ จึงทำให้โทรทัศน์เป็นสื่อที่สร้างความเข้าใจและดึงดูดความสนใจให้เกิดขึ้นกับผู้รับสารได้มากที่สุด และได้กลายเป็นสื่อที่ได้รับความนิยมและแพร่หลายเป็นอย่างมาก

โทรทัศน์ยังสามารถถ่ายทอดสารประเภท สาระ ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และความเคลื่อนไหวของสังคมโลก จากผู้ส่งสารไปสู่ผู้รับสารซึ่งเป็นผู้รับสารจำนวนมากได้อย่างรวดเร็ว และน่าสนใจ ดังนั้นสาระจากโทรทัศน์จึงนับว่ามีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันของประชาชนมากกว่าสื่ออื่น โดยจะมีส่วนช่วยปลูกฝังลักษณะการดำเนินชีวิต การพัฒนาคุณภาพชีวิต และโดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ความรู้ต่อผู้ชม

ในอดีตนั้นคนเรามากจะมีความเข้าใจกันว่า การเรียนรู้นั้นจะต้องจำกัดอยู่แต่ภายในห้องเรียน แต่ในปัจจุบันนี้การศึกษาแนวใหม่มุ่งให้คนได้เรียนรู้จากประสบการณ์มากกว่าที่จะเรียนรู้จากในห้องเรียนเพียงอย่างเดียว และวิธีการที่ได้รับการยอมรับว่ามีประสิทธิภาพสูงที่จะช่วยให้ความรู้ได้ติดก็คือ การใช้สื่อมวลชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อประเภทโทรทัศน์ เพราะเนื้อหาสาระที่นำเสนอจากสื่อโทรทัศน์จะเป็นความรู้ที่ให้ทั้งภาพและเสียง จึงทำให้ผู้ชมสามารถเข้าใจได้ง่ายและชัดเจน เหมาะสมกับความรู้ทุกรูปแบบ เช่น

1. เป็นเครื่องมือที่จะเข้าถึงคนหมู่มากได้พร้อมๆกัน โดยสะดวกและประหยัด
2. เป็นการผสมผสานส่วนที่ดีที่สุดของวิทยุและภาพยนตร์เข้าด้วยกัน
3. เป็นเครื่องมือที่เสนอความคิดเห็นที่สำคัญ สร้างทัศนคติ ให้ข่าวสารที่สำคัญ โดยไม่จำเป็นว่าผู้รับจะต้องมีความสามารถสูง
4. โทรทัศน์จะช่วยให้เกิดการปรับปรุงและพัฒนาทางสังคมที่สำคัญ
5. มีความปัจจุบันทันด่วน ทำให้ผู้รับสนใจมาก และย่อมจะก่อให้เกิดการเรียนรู้สูง
6. โทรทัศน์สามารถนำเอาอุปกรณ์การศึกษาอื่นๆ เช่น ของจริง รูปภาพ ภาพยนตร์และอื่นๆ เข้ามาใช้ร่วมกันด้วยความสะดวก ทำให้ผู้เรียนเข้าใจดี

รายการโทรทัศน์ประเภทความรู้จึงเป็นรายการโทรทัศน์อีกประเภทหนึ่งที่ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์และสถานีโทรทัศน์นิยมนำเสนอ เพราะนอกจากจะเป็นการสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการนำเสนอสาระความรู้แก่ผู้ชมแล้ว ยังถือว่าเป็นการตอบสนองต่อความต้องการสาระความรู้ของผู้ชมด้วย เพราะในยุคสมัยปัจจุบันเป็นยุคสมัยของสังคมข่าวสาร (Information Society) ผู้บริโภคหรือประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมจะมีความต้องการข่าวสารความรู้ในปริมาณที่มากขึ้น ขณะเดียวกันก็มีพฤติกรรมในการบริโภคข่าวสารที่เปลี่ยนไป นั่นคือ มีเวลาในการรับสารน้อยลง และรู้จักเลือกรับสารที่มีสาระเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังต้องการความบันเทิงในการชมเพื่อความผ่อนคลายและเพลิดเพลิน แนวโน้มของพฤติกรรมกรรมการบริโภคเช่นนี้จึงทำให้เกิดแนวทางในการผลิตรายการโทรทัศน์ที่มีส่วนผสมของสาระความรู้และความบันเทิงโดยควบคู่กัน หรือที่รู้จักกันในชื่อของรายการประเภทบันเทิงศึกษา หรือ Edutainment (Education + Entertainment) หรือรายการประเภทสาระความรู้ที่แฝงไว้ด้วยรูปแบบของความบันเทิง

แนวทางของบันเทิงศึกษานี้กำลังเป็นที่นิยมมากในอุตสาหกรรมสื่อของประเทศไทย โดยเฉพาะอุตสาหกรรมโทรทัศน์ซึ่งเป็นที่สามารถสร้างการรับรู้ได้ครอบคลุมมากที่สุด และมีแนวโน้มที่จะปรับการนำเสนอรายการให้เป็นรูปแบบของเอ็ดดูเทนเมนท์มากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่บริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ชั้นนำอย่าง บริษัทมีเดีย ออฟ มีเดียส์ บริษัทแกรมมี่ บริษัทกันตนา บริษัทเจเอสแอล และสถานีโทรทัศน์หลายแห่งได้หันมาใช้แนวทางของบันเทิงศึกษากันมากขึ้น (ประชาชาติธุรกิจ, 2540) โดยรายการโทรทัศน์ส่วนใหญ่ได้นำเนื้อหาที่เป็นบันเทิงศึกษามาใช้แล้ว และพยายามที่จะนำสาระมาสอดแทรกเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากพฤติกรรมของผู้บริโภคจะมีเวลาในการรับสารน้อยลง ทำให้ผู้ผลิตสื่อต้องนำสาระมาเสนอให้มากที่สุด เพื่อให้ผู้บริโภคที่มี

เวลาน้อยสามารถได้รับข่าวสารครอบคลุมทุกด้าน ซึ่งการเพิ่มสาระให้กับรายการโทรทัศน์ที่ผลิตขึ้นเช่นนี้ จะเป็นการชี้นำสังคมให้ไปในทางที่ดีขึ้นและมีสาระขึ้น รวมถึงยังอาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคมไปในทางที่ดีขึ้นก็ได้

ดังนั้นแนวทางของบันเทิงศึกษาจึงสามารถนำมาปรับใช้ได้กับรายการแทบทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นรายการประเภทวาไรตี้ ทอล์คโชว์ เกมโชว์ หรือรายการเพลง แต่อย่างไรก็ตาม รายการที่มีส่วนผสมของบันเทิงศึกษาไม่ได้หมายความว่า จะต้องเป็นรายการประเภทที่ให้ความรู้เสียหายทุกรายการ ทั้งนี้เพราะรายการประเภทให้ความรู้ จะต้องมียุทธศาสตร์ เนื้อหา และวิธีการนำเสนอที่เป็นแบบฉบับเฉพาะของตนเองอยู่ 2 ประการ นั่นคือ เป็นประเภทที่ให้ความรู้ที่เป็นการศึกษาโดยตรง มีการจัดสอนตามหลักสูตรการเรียนการสอน ยกตัวอย่างเช่น รายการเสริมชุดวิชาต่างๆ ที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช และมหาวิทยาลัยรามคำแหงได้ผลิตขึ้นแพร่ภาพทางโทรทัศน์ หรือเป็นรายการโทรทัศน์ประเภทความรู้อีกประเภทหนึ่ง โดยเป็นการเสริมความรู้สำหรับประชาชนทั่วไป ซึ่งผู้ชมสามารถเลือกรับชมได้ตามอัธยาศัย ตัวอย่างเช่น รายการชีพจรลงเท้า ออกอากาศทางช่อง 7 สี รายการภูมิใจไทยทำ ออกอากาศทางช่อง 3 (จำนง รังสิกุล, 2530)

รายการโทรทัศน์ประเภทที่เสริมความรู้ให้กับประชาชนโดยทั่วไปนี้ ในปัจจุบันได้มีการนำเสนอกันอย่างแพร่หลายเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่จะเป็นรายการที่มีความยาวในการนำเสนอไม่มากนัก คือ ประมาณ 1-5 นาที แต่จะเป็นรายการที่ออกอากาศอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ซึ่งรายการประเภทนี้มีแนวโน้มที่จะมีการนำเสนอมากขึ้น เนื่องจากใช้เวลาในการนำเสนอน้อยสามารถบรรจุไว้ในผังรายการของสถานีเพื่อเสนอค้นรายการที่มีความยาวประเภทอื่นได้ และสร้างความหลากหลายให้กับรายการของสถานีโทรทัศน์ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้รายการโทรทัศน์ประเภทความรู้ขนาดสั้นเหล่านี้ยังได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและเนื้อหาที่นำเสนอ จากที่เคยเสนอเรื่องวิชาการโดยตรง ก็ได้มีการนำเอารูปแบบของความบันเทิงเข้ามาผสมผสานกับเนื้อหาสาระความรู้ที่นำเสนอด้วย เพื่อเป็นการสร้างความน่าสนใจให้เพิ่มมากขึ้นกว่าการนำเสนอความรู้โดยตรงเช่นในสมัยก่อน หรืออาจเรียกว่าเป็นการนำเอาแนวทางของบันเทิงศึกษาเข้ามาใช้ เพื่อให้รายการความรู้ขนาดสั้นนั้นกระชับและน่าติดตามมากขึ้นก็ได้

นอกจากนี้การที่รายการความรู้ขนาดสั้นทางโทรทัศน์เป็นรายการที่มีเวลาในการนำเสนอค่อนข้างจำกัด จึงยิ่งทำให้ต้องมีการเลือกสรรวิธีการนำเสนอ รูปแบบ และเนื้อหาที่เหมาะสมและกลมกลืนมากที่สุด เพื่อให้รายการความรู้ขนาดสั้นทางโทรทัศน์นั้นสามารถถ่ายทอดความหมายหรือสื่อความหมายที่ผู้ผลิตรายการต้องการส่งออกไปให้ผู้ชมรายการได้อย่างบรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

อย่างไรก็ตามในการสร้างความหมายของผู้ผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์นั้น แต่ละรายการย่อมมีวิธีการในการสร้างความหมายที่แตกต่างกันตามแต่รูปแบบและเนื้อหาของรายการ โดยอาจเป็นได้ทั้งความหมายที่ปรากฏให้เห็นได้อย่างตรงไปตรงมา (Denotation) และความหมายโดยนัยแฝง (Connotation) ซึ่งต้องอาศัยการตีความหมาย (Interpretation) หรือการถอดรหัส (Decode) ของผู้ชมรายการเข้าร่วมด้วย นอกจากนี้ความหมายที่ผู้ผลิตรายการความรูขนาดสั้นทางโทรทัศน์สร้างขึ้น อาจมีทั้งความหมายด้านบวกและด้านลบแก่ผู้ชมรายการได้ทั้งสิ้น ความหมายทั้งหมดเหล่านี้จะผสมผสานอยู่ในภาพ เนื้อหา เสียง บท รูปแบบรายการ ดนตรีประกอบ และอื่นๆที่ประกอบกันขึ้นเป็นชิ้นงานรายการความรูขนาดสั้นทางโทรทัศน์ ดังนั้นการที่จะเข้าใจถึงลักษณะการสร้างควมหมายทั้งหมดในรายการประเภทนี้ จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาวิเคราะห์ถึงความหมายในส่วนประกอบของรายการทั้งหมด

นอกจากนี้การสร้างควมหมายในรายการความรูขนาดสั้นทางโทรทัศน์ของผู้ผลิตรายการแต่ละรายการ ยังมีผลต่อการรับรู้ของผู้ชมรายการด้วยเช่นกัน หากความหมายในรายการความรูขนาดสั้นทางโทรทัศน์ ซึ่งคือสารโทรทัศน์ประเภทหนึ่ง มีการนำเสนอความเป็นจริงหรือสะท้อนภาพที่เป็นจริงของสังคมอย่างถูกต้องทั้งหมด ในแง่มุมนี้ผู้ชมรายการก็จะได้รับรู้ภาพแห่งความเป็นจริงทางสังคมได้อย่างซื่อสัตย์และเที่ยงตรง แต่หากการสร้างควมหมายในรายการความรูขนาดสั้นทางโทรทัศน์นั้น ผู้ผลิตได้มีการบิดเบือนหรือมีอคติในการสร้างความเป็นจริงเพื่อประโยชน์และจุดประสงค์บางอย่าง ผู้ชมก็ย่อมมีส่วนได้รับรู้ความหมายและความเป็นจริงเป็นไปตามที่ผู้ผลิตกำหนดไว้ด้วย

ด้วยเหตุนี้เองผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงลักษณะการสร้างควมหมายในรายการความรูขนาดสั้นทางโทรทัศน์ ซึ่งเป็นรายการที่มีเวลาในการนำเสนอสั้นและอยู่ภายใต้กรอบของการนำเสนอสาระและความบันเทิงควบคู่กัน และจากการที่รายการความรูขนาดสั้นทางโทรทัศน์ในปัจจุบันมีรูปแบบ เนื้อหา และวิธีการนำเสนอที่หลากหลายแตกต่างกัน จึงย่อมที่จะมีลักษณะการสร้างควมหมายที่ต่างกันด้วย ประกอบกับตัวผู้วิจัยเองทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตรายการความรูขนาดสั้นโทรทัศน์โดยตรงอยู่แล้ว จึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงองค์รวมของการสร้างควมหมายในรายการประเภทนี้เพื่อประโยชน์ในการทำหน้าเป็นผู้ผลิตสารสื่อมวลชนและเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์รายการความรูขนาดสั้นทางโทรทัศน์ที่มีประสิทธิภาพแก่ผู้ผลิตรายการและเพื่อประโยชน์ในการนำเสนอสาระความรู้ต่อผู้ชมรายการประเภทนี้ต่อไปในอนาคต

ปัญหานำวิจัย

1. รูปแบบและเนื้อหาของรายการความรูขนาดสั้นทางโทรทัศน์ในปัจจุบันมีลักษณะอย่างไร

2. การสร้างความหมายโดยตรงและโดยนัยแฝงในรายการความรู้นาตสั้นทางโทรทัศน์
ในปัจจุบันมีลักษณะอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงลักษณะรูปแบบและเนื้อหาของรายการความรู้นาตสั้นทางโทรทัศน์ในปัจจุบัน
2. เพื่อเข้าใจถึงเทคนิคการสร้างความหมายโดยตรงและโดยนัยแฝงในรายการความรู้นาตสั้นทางโทรทัศน์ในปัจจุบัน

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ทำการศึกษาเฉพาะรายการความรู้นาตสั้นที่มีความยาว 1-2 นาที และแพร่ภาพออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ 5 ช่อง ได้แก่ ช่อง 3 ช่อง 5 ช่อง 7 ช่อง 9 ช่อง 11 และ สถานีโทรทัศน์เสรี ไอทีวี ในช่วงเดือนตุลาคม-ธันวาคม พ.ศ.2540

ข้อสันนิษฐานการวิจัย

ลักษณะรูปแบบและเนื้อหาของรายการความรู้นาตสั้นทางโทรทัศน์ที่ปรากฏออกมาสู่สายตาผู้ชม มีความเกี่ยวพันและสอดคล้องกับวิธีการสร้างความหมายโดยตรงและโดยนัยแฝงของผู้ผลิตรายการ

นิยามศัพท์

"รายการความรู้นาตสั้นทางโทรทัศน์"

หมายถึง รายการโทรทัศน์ประเภทหนึ่งที่น่าเสนอข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยละเอียดด้วยความเป็นจริงตั้งแต่ต้นจนจบ โดยอาศัยเทคนิคต่างๆ หลากรูปแบบมาผสมผสานกัน เพื่อให้เกิดการดึงดูดความสนใจของผู้ชม เช่น การบรรยาย การสัมภาษณ์ เพื่อเสริมความหมายให้ภาพที่ปรากฏบนจอโทรทัศน์มีความสมบูรณ์ และยังอาจนำเอารูปแบบของความบันเทิงเข้ามาสอดแทรกได้ด้วย ทั้งนี้จะมีความยาวในการนำเสนอรายการตั้งแต่ 1-2 นาที

"การสร้างความหมาย"

หมายถึง วิธีการเข้ารหัสของภาษา (Encode) หรือวิธีการผลิตและแลกเปลี่ยนความหมายระหว่างกันของระบบรหัสหรือระบบสัญญาณขององค์ประกอบสำคัญ และองค์ประกอบทางเทคนิควิธีการนำเสนอ หรืออีกนัยหนึ่ง การสื่อความหมาย ก็คือ วิธีการเชื่อมโยงความหมายของระบบสัญญาณใดๆ ในฐานะที่เป็นตัวบท (Text) เข้ากับความหมายของระบบสัญญาณอื่นใด ในฐานะที่เป็นบริบท (Context) ในการสื่อความหมายรูปแบบต่างๆออกมาได้

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. การศึกษาค้นคว้านี้จะช่วยให้ทราบถึงการสร้าง ความหมายที่เหมาะสมแก่ผู้ชมรายการความรู้นาฬิกาสั้นทางโทรทัศน์
2. ผลการวิจัยสามารถนำไปประยุกต์และใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงการสร้างสรรค รายการความรู้นาฬิกาสั้นทางโทรทัศน์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นได้
3. เพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิจัยเรื่องการสร้าง ความหมายในงานโทรทัศน์ด้านอื่นๆต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย